

Література

1. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформ. зб. МОН України. – К.: Пед. преса, 2003 – № 24.– С. 3 – 15.
2. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / Матюшкин А. М. – М. : Педагогика, 1972. – 208 с.
3. Махмутов М. И. Проблемное обучение: основные вопросы теории / Махмутов М. И. – М. : Педагогика, 1975. – 367 с.
4. Москаленко П. Г. Навчання як педагогічна система / Москаленко П. Г. – Тернопіль : ТДПІ, 1995. – 144с. – С.106.
5. Подмазин С. И. Теория и практика семестровоблочно-зачётного режима обучения и 12-бального оценивания знаний учащихся / Подмазин С. И. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 88 с.

УДК 374.32:37.018.8:373.5:371.21:371.212

П.І. Замаскіна

Київська гімназія № 290

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено шляхи реалізації допрофільної підготовки учнів в основній школі; наведено структурно-логічну модель організації навчально-виховної діяльності учнів з допрофільної підготовки; розкрито дидактичні умови успішного функціонування зазначеної моделі.

В статье освещаются пути реализации предпрофильной подготовки учащихся в основной школы; приводится структурно-логическая модель организации учебно-воспитательной деятельности учащихся по предпрофильной подготовке; раскрываются дидактические условия успешного функционирования представленной модели.

The article covers the ways of realization of pretype preparedness of pupils in primary school; advances the structural-logical model of organization of educational work of pupils in pretype preparedness and opens didactic conditions of successful functioning of the represented model.

Постановка проблеми. Необхідність дослідження моделей організації навчальної діяльності учнів з допрофільної підготовки та дидактичних умов ефективної реалізації цієї моделі зумовлена існуванням певних суперечностей та необхідністю їх розв'язання. Так, з'ясування ситуації на ринку праці, аналіз результатів діяльності школи, ознайомлення із сучасними дослідженнями з проблеми профільного навчання дозволяють установити низку соціальних суперечностей між: а) потребою суспільства у кваліфікованих кадрах для різних галузей економіки і запланованими результатами навчання у ЗОШ у вигляді знань, умінь і

навчоч; б) багатоманіттям профілів навчання, визначених Концепцією профільного навчання для старших класів та відповідними наказами МОН України, й утрудненнями учнів основної школи щодо їх вибору (через незначну кількість предметів в основній школі порівняно зі старшою та відсутність належної підготовки до вибору навчального профілю), тобто обмеженими можливостями школи щодо профільного самовизначення випускників основної школи; в) проголошеними цілями профільного навчання і водночас реальними можливостями основної школи щодо підготовки до нього, складністю здійснення свідомого вибору учнями профілю навчання на етапі допрофільної підготовки.

У Концепції профільного навчання в старшій школі зазначається потреба у попередньому здійсненні допрофільної підготовки [4]. Необхідність у неперервній системній діяльності щодо професійного самовизначення учнів вже не викликає сумніву ані у вчених, ані у вчителів-практиків. У світлі ідеї профілізації навчання перед випускниками старшої школи постає проблема щодо самовизначення відносно майбутньої професії, а перед учнями основної школи – відносно напряму власної діяльності, тобто перед ними постає необхідність у здійсненні відповідального вибору – попереднього самовизначення відносно профілюючого напряму власної діяльності. При цьому предметом праці за Є.А. Клімовим можуть бути техніка, людина, природа, знак, художній образ. Кожен учень віддає перевагу певним видам діяльності [3, 180].

Допрофільна підготовка – це система психологічної, педагогічної, інформаційної та організаційної підтримки учнів основної школи, яка сприяє їхньому самовизначенню [1, 59]. Головним завданням допрофільної підготовки є визначення природних нахилів і здібностей дитини.

На цьому етапі відбувається первинний розумний вибір у системі освіти, який належить до категорії разових, відповідальних рішень. Цей етап допомагає підлітку зорієнтуватися у світі професій [2, 48].

Аналіз актуальних досліджень. Питанням допрофільної підготовки учнів присвячено низку досліджень. Так, Р. Гера досліджувала проблему допрофільної підготовки як складову успішної соціалізації. У дослідженні Р.В. Григорович розробив профдіагностичну програму з визначення профілю навчання учнями. В.М. Журахівська розглядала дослідницький проект як провідну діяльність допрофільної підготовки

учнів. Н.П. Репко з позиції соціального працівника висвітлила значення допрофільної підготовки у професійному самовизначенні учнів.

Проте праць, присвячених з'ясуванню дидактичних умов ефективної реалізації допрофільної підготовки, ми не виявили. **Мета статті** – висвітлити моделі організації навчальної діяльності учнів з допрофільної підготовки та дидактичні умови її ефективної реалізації.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, система допрофільної підготовки віддиференційовує й визначає свої цілі, завдання, зміст, умови та етапи її організації, особливості застосування нових технологій навчання, критерії готовності до вибору профілю навчання.

Розглянемо це положення детальніше. Ми вважаємо, що допрофільна підготовка стає ефективною, якщо вона передбачає такі визначені нами *цілі*:

а) створення умов для підвищення свідомого вибору профілю навчання;

б) формування високого рівня навчальної мотивації за обраним профілем, як «сукупність причин психічного характеру, які пояснюють поведінку учня, його спрямованість й активність і є однією з центральних проблем сучасної школи [6];

в) розширення знань про світ професій і зміст діяльності професій різних типів;

г) збагачення змісту уявлень про свої психофізіологічні якості;

д) адекватне оцінювання свого психофізіологічного потенціалу та співвіднесення його з вимогами омріяної професії;

е) набуття інформації про ринок праці та ринок освітніх послуг у регіоні;

ж) формування у школярів якостей творчої, активної особистості, що легко адаптується щодо самореалізації у майбутній професії у сучасних соціально-економічних умовах;

з) виявлення інтересів, перевірка можливостей учня на основі ознайомлення із змістом елективних і факультативних курсів, відвідування відповідних секцій, студій тощо.

Для досягнення вищезазначених цілей ми визначили такі основні поетапні дослідницькі *завдання*: а) організація навчальної діяльності на підготовчому етапі, який передуює етапу допрофільної підготовки і виконує пропедевтичну роль; б) виділення психодіагностичного блоку в діяльності

педагогічного колективу навчального закладу (виявлення інтересів, здібностей, ставлення учнів до певних професій, пізнання ними своїх професійно важливих якостей, вектора самовизначення за Є. Клімовим); в) здійснення психолого-педагогічного супроводу (розвиток пізнавальних і професійних інтересів, формування здатності ухвалювати рішення про вибір подальшого напрямку освіти, зокрема профілю навчання, шляху здобуття професії, надання допомоги в набутті досвіду самовизначення, залучення учнів до виконання проєктивно-дослідницьких завдань професійного спрямування тощо; г) постійне здійснення інформаційного забезпечення (ознайомлення з професійно спрямованою інформацією з різних джерел); д) розробка професійно спрямованого варіативного змісту за рахунок курсів за вибором і вдосконалення навчального змісту інваріантної частини навчального плану в профорієнтаційному напрямі.

Навчальний матеріал добирався згідно з розробленими нами *критеріями відбору змісту*: а) інформація має бути професійно спрямованою; б) відібрані відомості мають відповідати сучасному стану розвитку науки і бути доступними для засвоєння учнями; в) зміст основних (інваріантних) курсів удосконалюється, а варіативних розробляється в напрямі професійної орієнтації; г) основним під час добору змісту і розробки відповідних завдань є його діяльнісний аспект.

Сучасні вчені-педагоги наполягають на пріоритетному значенні діяльнісного аспекту [5; 7]. Акцент зміщується з інформування учнів на самооволодіння знаннями і вміннями у процесі засвоєння змісту. Сьогодні процеси «знаннедобування» за рахунок інформування розроблені і реалізуються краще, ніж «знаннепереробка». Саме переробка знань, набуття «внутрішнього змісту» (за А.В. Хуторським) має практико орієнтований характер. Лише знання, здобуті самостійно, запам'ятовуються надовго і набувають характеру компетентності. Розкриття людиною свого потенціалу для розв'язання певної проблеми у процесі діяльності і є самореалізацію [7, 39]. Остання в наш час може розглядатися як концептуальна основа змісту навчання, як мета освіти [4, 44].

Отже, для посилення діяльнісного аспекту професійно орієнтованого змісту ми розробляли творчі проєктивні та проблемні завдання, евристичні питання, використовували відомості про парадокси науки, проводили експедиції дослідницького характеру (фольклорні, географічні тощо). При

цьому враховували мотиваційні та аксіологічні аспекти змісту, адже учнів цікавить, чи стануть у пригоді їм ті певні знання в майбутній професійній діяльності. У варіативному компоненті змісту розробляли короткотривалі (6–8 год. на підготовчому етапі) та довготривалі (35–70 год. на допрофільному етапі) курси за вибором чотирьох основних типів: пропедевтичні, предметні, міжпредметні й орієнтувальні. Пропедевтичні організували за рік до вивчення деяких предметів з метою попереднього ознайомлення з ними і можливого зацікавлення (наприклад, у гімназії № 290 м. Києва почали ознайомлення учнів з історією і мистецтвом Японії і Кореї з пропедевтичною метою, що допоможе під час вивчення мов цих країн у наступному році).

Предметні курси організували для поглибленого вивчення певного предмета. Міжпредметні курси організували на основі суміжних предметів з метою інтеграції знань. Наприклад, для набуття екологічних знань для елективного курсу залучалася інформація з курсів біології, хімії та географії. Орієнтувальні курси проводились з метою ознайомлення та орієнтування на конкретні професії, зокрема ті, що мають попит на ринку праці.

Допрофільна підготовка здійснювалася з використанням як традиційних, так і інноваційних *форм і методів навчання*. При цьому провідне місце посідали методи пошукового і дослідницького характеру, які стимулюють пізнавальну активність учнів. Значну частину часу відводили на самостійну роботу з різними джерелами навчальної інформації. При цьому головна роль учителя полягає в організації спільної діяльності: із транслятора знань він перетворюється на координатора і консультанта під час виконання різних самостійних завдань.

У процесі педагогічного експерименту ми дійшли висновку, що для успішного функціонування навчального закладу у контексті здійснення допрофільної підготовки необхідне отримання низки *соціально-педагогічних умов*: а) наявність належного кадрового потенціалу й оснащення навчального закладу матеріально-технічними засобами навчання на належному рівні; б) інтеграція освітньо-виховних завдань школи і закладів додаткової освіти, співпраця із державними установами (зокрема Центром зайнятості населення) і закладами професійної освіти; в) інформаційна підготовка учнів та їхніх батьків до профільного навчання; г) вивчення освітніх і професійних запитів учнів, їхніх батьків та психолого-

педагогічна допомога у профільному самовизначенні; д) вивчення потреб регіону в кадрах, соціальне замовлення щодо допрофільної підготовки і профільного навчання.

Щоб об'єктивно визначити, чи готові випускники основної школи до здійснення вибору навчального профілю ми розробили *критерії готовності до вибору профілю, навчання*, згідно з якими порівнювали результати констатувального і формувального педагогічного експерименту. Ми вважаємо, що для правильного й успішного вибору профілю навчання учні повинні: а) вміти свідомо здійснювати вибір профілю, який відповідає їх нахилам, інтересам, можливостям і потребам; б) мати високий рівень навчальної мотивації за обраним профілем, докладати умотивованих зусиль для здобуття якісної освіти; в) вміти об'єктивно оцінювати свої резерви і здібності для продовження навчання за певним профілем; г) виявити адекватну відповідність обраного профілю власним здібностям та можливостям; д) володіти всебічною інформацією про професії, що цікавлять учня, про потреби регіону в кадрах, шляхи продовження освіти і вдосконалення кваліфікації; е) бути готовими відповідати за зроблений вибір; ж) знати специфіку професійної діяльності (щоб не стати профнепридатним) і форми організації праці в сучасних економічних умовах; з) знати професійні вимоги до претендента на професію і формувати відповідні якості характеру, вміння і здібності.

Відповідно до зазначених критеріїв проводили опитування учнів 8-х і 9-х класів щодо вибору профілю навчання. На констатувальному етапі педагогічного експерименту було виявлено 40% восьмикласників і 50% дев'ятикласників, які остаточно визначилися з вибором профілю навчання. На формувальному етапі завдяки застосуванню нашої методики таких учнів виявилось відповідно на початку навчального року 60% восьмикласників і 70% дев'ятикласників, а наприкінці навчального року – відповідно 80% восьмикласників і 90% дев'ятикласників. Із дев'ятикласників 10% коливалися між двома, рідше трьома профілями. Отже, цілеспрямована системна діяльність педагогічного колективу школи за нашою методикою спільно із закладами додаткової освіти обумовила підвищення ефективності допрофільної підготовки, полегшила учням процес профільного і професійного самовизначення.

Висновки. Як засвідчив досвід експериментального викладання в деяких школах м. Києва (№ 137, 290, 303) та Путивльського району Сумської області (№ 1, 2, НВК), ефективність допрофільної підготовки посилюється, якщо до її системи входять: а) добір професійно спрямованого змісту (удосконалення змісту основних курсів інваріантного компонента та розробка змісту курсів за вибором варіативного компонента у контексті допрофільної підготовки); б) психологічний супровід учнів і батьків на підготовчому та основному етапах допрофільної підготовки за рахунок психодіагностики інтересів, здібностей та формування навчальної і професійної мотивації; в) педагогічна підтримка під час вибору сфери професійних інтересів та самовизначення шляхом використання інноваційних дидактичних форм і методів; г) сучасне інформаційне забезпечення учнів різними засобами інформації щодо вибору профілю навчання та майбутньої професії.

Види і характер психолого-педагогічної підтримки вчителів, змістовий аспект допрофільної підготовки та її інформаційне забезпечення подано у таблиці 1 як структурно-логічна модель організації навчально-виховної діяльності учнів з допрофільної підготовки. Зазначена модель «спрацьовує», якщо дотримуються такі *дидактичні умови*: а) організація допрофільної підготовки в системі поетапної професійно спрямованої навчальної діяльності учнів з обов'язковим підготовчим етапом; б) глибоке психолого-діагностичне обстеження учнів з прогностично-професійною метою; в) удосконалення й оновлення змісту навчання на етапі основної школи в напрямі подальшої профілізації навчання (в основних курсах інваріантного компонента за рахунок удосконалення змісту в напрямі профорієнтаційної інформації та розробка варіативних курсів, що сприяють професійному самовизначенню); г) впровадження у навчально-виховний процес основної школи сучасних освітніх технологій (проективні й евристичні завдання, пошук і винахідництво, оформлення портфоліо тощо); д) створення шкільного центру допрофільної підготовки, профільного навчання та профорієнтації, що сприяє підвищенню ефективності допрофільної підготовки та процесу професійного самовизначення школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобровская Л. Предпрофильная подготовка учащихся восьмых – девярых классов : система ориентирующих курсов в межшкольном учебном комбинате / Л. Бобровская, Е. Сапрыкина // Директор школы. – 2006. – № 3. – С. 58 – 64.

2. Жафяров А. Ж. Концепция и учебные планы пропедевтики предпрофильного обучения / А. Ж. Жафяров // Профильная школа. – 2007. – № 1. – С. 47 – 54.
3. Кирикович Т. Дидактическая модель профильного обучения / Т. Кирикович, Т. Марчук, Л. Смирнова // Профильная школа. – 2009. – № 2. – С. 180 – 186.
4. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформ. зб. МОН України. – К. : Педагогічна преса, 2003. – № 24, грудень. – С. 3 – 15.
5. Купавцев А. В. Деятельностный аспект процесса обучения / А. В. Купавцев // Педагогика. – 2002. – № 6. – С. 44 – 49.
6. Лукьянова М. Учебная мотивация как показатель качества образования / М. Лукьянова // Народное образование. – 2001. – № 8. – С. 77 – 89.
7. Шендрик И. Г. Самореализация личности в контексте проектирования образования / И. Г. Шендрик // Педагогика. – 2004. – № 4. – С. 36 – 42.

Таблиця 1

Структурно-логічна модель організації навчальної діяльності учнів з допрофільної підготовки

Змістовий аспект		Психологічний супровід учнів і батьків у процесі допрофільної підготовки	Педагогічна підтримка	Інформаційне забезпечення
Удосконалення навчального змісту основних курсів (інваріантний компонент) у профорієнтаційному напрямі	Розробка змісту професійно спрямованих елективних курсів (варіативний компонент) для учнів 8 – 9 класів			
<p>1. Удосконалення змісту навчального матеріалу на підготовчому етапі до допрофільної підготовки:</p> <p>а) розробка сюжетів розмальовок професійно спрямованого змісту (1 – 4 кл.);</p> <p>б) ведення словників професій (5 – 6 кл.);</p> <p>в) організація предметних курсів (6-8 год.) з метою зацікавлення предметом (наприклад, «Цікава математика» (7 кл.), «Сходознавство» (6 – 7 кл.)).</p> <p>2. Удосконалення на етапі допрофільної підготовки</p>	<p>1. Дидактичні вимоги до створення елективних курсів.</p> <p>2. Шляхи їх створення і реалізація.</p> <p>3. Типи елективних курсів:</p> <p>а) пропедевтичні;</p> <p>б) предметні;</p> <p>в) міжпредметні;</p> <p>г) орієнтувальні.</p> <p>4. Приклади курсів за вибором: «Мова моя калинова» (8 кл.), «Україна – моя країна» (9 кл.), «Історія українського козацтва» (8 кл.), «Сходознавство» (8 – 9 кл.).</p>	<p>1. Психодіагностика інтересів, нахилів, здібностей, прагнень, можливостей та обмежень для вибору профілю навчання.</p> <p>2. Профдіагностика:</p> <p>а) психомедична діагностика для вибору певного профілю;</p> <p>б) індивідуальне консультування щодо обмежень під час вибору подальшої сфери діяльності;</p> <p>в) проведення на підготовчому етапі серії проб за предметом праці (за Є. Клімовим) та виявлення вектору самовизначення за схемою: «хочу – можу – маю – треба».</p>	<p>1. Консультативні бесіди з учнями і батьками.</p> <p>2. Формування здатності до вибору сфери професійних інтересів.</p> <p>3. Залучення учнів до пошукової діяльності, нестандартних творчих дій з предметом праці.</p> <p>4. Розробка різнорівневих завдань із застосуванням аксіологічних знань.</p> <p>5. Використання педагогічного потенціалу для підвищення конкурентоспроможності учнів.</p>	<p>1. Ознайомлення з професійною інформацією з різних джерел.</p> <p>2. Постійна інформаційна робота в школі (сайти, буклети, листівки, газети тощо).</p> <p>3. Правові питання щодо професійного самовизначення (консультування учнів з правових питань професійного спрямування).</p> <p>4. Надання інформації про ВНЗ та ССНЗ, установи додаткової освіти, підприємства, що надають бажану професію.</p> <p>5. Використання технологій ІКТ для надання професійно спрямованої інформації.</p> <p>6. Використання даних</p>

<p>навчального змісту основних курсів 8-9 кл. (інваріантний компонент) за рахунок; а) професійно спрямованої інформації; б) розробки завдань самостійної роботи; в) розробки завдань з проблемним підходом; г) розробки проєктивних завдань;</p>		<p>3. Розробка і експериментальна перевірка навчальної програми «Пізнай себе» для учнів 8 – 9 класів (35 год.). 4. Забезпечення вчителів і батьків інформацією про потенційні здібності учнів. 5. Сімейне консультування щодо напрямку подальшої сфери діяльності учнів. 6. Формування мотивації до самовизначення, самовдосконалення, бачення своїх професійних перспектив.</p>	<p>6. Вибір адекватних форм, методів і засобів навчання, демонстрування технічних об'єктів і прийомів роботи. 7. Проєктування індивідуальних освітніх траєкторій. 8. Опанування проєктно-дослідницьких і комунікативних методів, оформлення портфоліо.</p>	<p>профільної науки, позитивне ставлення до наукової творчості. 7. Визначення варіантів мережевої взаємодії і складання угод із закладами та установами. 8. Участь батьків у діяльності щодо реалізації заходів допрофільної підготовки, організації і функціонування орієнтувальних курсів, екскурсій, конкурсів, експедицій професійного спрямування.</p>
<p>3. Аналіз ефективності засвоєння вдосконаленого змісту та його вплив на вибір профілю навчання.</p>	<p>5. Вплив курсів за вибором (елективів) на ознайомчу, розвивальну, мотиваційну функції навчання на етапі допрофільної підготовки учнів, оцінювання успішності з елективних курсів.</p>	<p>7. Ефективність діяльності служб психологічного супроводу у процесі самовизначення особистості на етапі вибору профілю навчання.</p>	<p>9. Ефективність педагогічної допомоги у профільному самовизначенні і продовженні неперервної освіти.</p>	<p>9. Вплив інформаційного забезпечення на процес самовизначення учнів основної школи.</p>

УДК 378:371.134

М.О. Лазарєв

Сумський державний педагогічний університет

ЕВРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ – ОСНОВА СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті висвітлюються результати дидактичних досліджень щодо необхідності і способів застосування сучасних навчальних технологій, зокрема, евристичної. Саме евристична діяльність як центр освітнього процесу забезпечує при певних умовах справжню освіченість й успішну самореалізацію творчого потенціалу особистості учня чи студента.

В статтє освещаются результаты дидактических исследований относительно необходимости и способов применения современных учебных технологий, в частности, эвристической. Именно эвристическая деятельность как центр образовательного процесса обеспечивает при определенных условиях настоящую образованность и успешную самореализацию творческого потенциала личности ученика или студента.